

N. IORGA

PAGINI DESPRE SERBIA DE AZI

Conferință ținută la Casa Școalelor

CU ALTE ÎNSEMNARI

BUGUREȘTI

EDITURA CASEI ȘCOALELOR

1914

Să nu vă așteptați că voi urmă obiceiu pe care-l au mulți călători ca să fac o conferință despre orașele pe care le-am văzut în mai puțin de o săptămână, cu atât mai puțin, cu cât le-am mai văzut și cu altă ocazie. Dacă legăturile mele cu Serbia s'ar mărgeni la aceste mici călătorii, fără îndoială că ar fi lipsă de bună cuviință să vă vorbesc de lucrurile de acolo. Însă ocupațiile mele de profesor și de scriitor istoric m'au pus de atâtea ori în legătură cu lumea sârbească în curs de mai bine de douăzeci de ani de zile, am avut de atâtea ori ocasiunea să întru în contact cu realitatea care alcătuiește și prezentul acestei țări și, pe de altă parte, cea mai recentă din lucrările mele, trebuind să cuprindă Istoria Statelor Balcanice¹, m'a făcut să revin la ceia ce alcătuiește dezvoltarea supt toate raporturile a națiunii sârbești în veacul al XIX-lea, așa încît, precum vedeți, se corectează lipsa unei șederi mai îndelungate acolo prin cunoștințele pe care un

¹ A apărut în Decembre.

istoric, după cercetări de mai mulți ani, făcute asupra domeniului geografic, etnografic și istoric din care Serbia face parte, le-a putut căpăta.

Pentru ca însă lucrurile pe care am intenționează să vi le împărtășesc, să aducă un folos, să nu fie numai o amestecătură de anecdote și note de călătorie, ceia ce stă cu totul departe de intenționează mea, pentru ca lucrurile acestea să dea o idee mai complectă, o explicație mai deplină a împrejurărilor actuale din Serbia, trebuie rînduite cu totul altfel de cum se rînduiesc în carnetul unui drumeț. Cred că felul cel mai potrivit de a inveda lucrurile privitoare la Serbia de astăzi este să se fixeze de la început caracterul dominant al vieții poporului sîrbesc, pentru ca pe urmă fenomenele istoriei sale din secolul al XIX-lea, ca și înfățișarea actuală a acestei țeri, să se lămurească prin urmărirea neconținută a acestui caracter dominant.

I.

Serbia este o țară care nu samănă de loc cu țara noastră și care samănă mai mult în aparență decît în fond cu Bulgaria. Cum se va vedea, aparența de multe ori este aceeași. Aceiași țerani de o parte și de alta; aceeași predominare a vieții rurale; aceeași importanță a elementului politic democrat în viața Statului; aceeași cultură ele-

mentară foarte răspîdită, lipsită însă în unele domenii de cultura superioară corespunzătoare. Așa încît cineva ar putea să zică: dacă Sîrbiî sînt foarte deosebiți de noi, în schimb însă înfățișările vieții lor se confundă cu înfățișările vieții traților lor slavî — așa spune teoria cel puțin —, Bulgariî. Nu este locul aici să arăt, nu întru cît Bulgariî nu sînt Slavî, fiindcă Bulgariî sînt Slavî, ci întru cît Sîrbiî nu sînt pe departe atît de Slavî pe cît credem noi și se cred și ei. Stratul primitiv iliric era foarte puternic, și romanisarea a fost cel puțin tot atît de intensivă asupra lor ca asupra noastră. Cînd a venit revărsarea slavă, pe cînd țermul de la noi a fost lăsat liber, apele cele mari aũ trecut către Marea Adriatică, și elementul primitiv traco-iliric, ca și altoirea romană, aũ dispărut cu desăvîrșire supt noul strat național adus de aceste ape. Dar aceasta este spus numai în treacăt. De almintrelea, toată istoria Statelor balcanice, mai toate credințele privitoare la Statele și la popoarele din Balcani formează un șir de prejudecăți, și se face o faptă bună de cîte ori, întîlnind astfel de prejudecăți, le putem înlătura.

Astfel Sîrbiî cu noi nu samănă, cu Bulgariî *se pare* că samănă; cu Greciî fără îndoială că nu samănă decît în alt sens, adecă în sensul disimilitudinii față de noi.

Dacă ar căuta cineva să explice rostul popo-

rului sîrbesc ca națiune conștientă, simțindu-și o misiune istorică, națiune întemeietoare și păstrătoare de Stat, atunci ar trebui de la început să fixeze această definiție:

Între Statele din Peninsula Balcanică singurul care a fost croit printr'o răscoală țerănească,—mai mult decît atîta, prin ridicarea în masă a întregii sale țerănimă, este Serbia.

E un lucru foarte onorabil și foarte bogat în consecințe. Foarte onorabil, fiindcă oamenii au avut de luptat cu primejdiile cu mult mai mari decît alții. Noi am avut autonomia noastră întinsă, cel puțin în liniile sale generale, în cursul secolelor; am avut clasa noastră dominantă, cultura noastră neștirbită. Elementele de frunte în viața politică și religioasă a întregii Peninsule Balcanice s'au adăpostit la noi, și, dacă une ori ni-au făcut mult rău supt anume raporturi, dar ni-au făcut de multe ori și foarte mult bine, prin aceea că întreaga viață religioasă și culturală, întreaga viață superioară sufletească a Peninsulei Balcanice a fost adăpostită la noi timp de patru sute de ani. Acum, un Stat cu asemenea base, a unei autonomii întinse, a unei clase dominante care s'a dezvoltat normal, a unei tradițiuni culturale, care, oricum, îmbogățindu-se cu curente venite din alte părți, s'a menținut totdeauna, un astfel de Stat se dezvoltă cu mai multă ușurință, în atmosfera culturală a vieții moderne, decît un

Stat care trebuia creat de odată, fără niciunul din elementele ce puteau să ajute la dezvoltarea lui, care trebuia organizat de-odată, din adâncimile unei vieți populare relativ libere, multămitoare supt raportul economic, dar fără îndoială primitivă, cum era viața țeranului sîrbesc la 1804. Și aici nu este vorba, cum spusei de la început, de mișcarea unei părți a unei țărâni, ci este vorba de toată țărâna creștină, de toată țărâna slavă care se ridică în contra unui regim străin și păgîn.

Regimul acesta străin era represintat prin spahiul turc, proprietar de pămînt, prin administrația în întregime musulmană, deși în parte slavă de sînge, însă aceasta avea o importanță foarte slabă: principiul fiind musulman, ea represinta un principiu străin. Dar nu numai atît: în ultimul timp încercase să se substituie dominațiunii de pămînt a spahiilor și administrației musulmane ceva și mai rău decît fusese până atunci: usurpația tiranică a Ienicerilor, cari nu se mai luptau, cari erau așezați în diferitele provincii pentru a le exploata supt toate raporturile și cari tindeau să concentreze întreaga autoritate în forma cea mai antipatică posibilă, în mîna așa-numiților Dahi din Belgrad, cari înlăturau și autoritatea Sultanului și vechile drepturi ale Spahiilor și orice administrație rînduită, cari tindeau să reducă întreaga populație sîrbească în situația în care regimul lui

Mehemed-Ali a redus apoi populația Egiptului, felahii toți ajungînd robi ai suveranului, iar pămîntul întreg proprietatea acestui suveran.

Dacă acesta este sensul mișcării de la 1804, dacă acesta este caracterul pe care trebuie să i-l atribuim, e foarte mare deosebire, nu numai între întemeierea Statului sîrbesc și între dezvoltarea noastră pe tărîmul nou în secolul al XIX-lea, dar și o foarte mare deosebire între ridicarea Sîrbilor, de o parte, și ridicarea Grecilor, de altă parte, și tot atît de mare deosebire între ridicarea Sîrbilor, de o parte, și ridicarea Bulgarilor de altă parte.

Grecii au avut o clasă dominantă, cea mai intelectuală clasă creștină din Orientul Europei : Fanarioții, cari, pe lîngă atîtea păcate, aveau o ascuțime de spirit, o deprindere în afacerile publice, care se pot observa și astăzi la urmașii lor din deosebite țeri unde au rămas. Aceste însușiri le-au avut într'un grad și mai înalt reprezentanții spiritului creștin în Peninsula Balcanică și în Constantinopol, cari au fost Fanarioții. Grecii aveau apoi o mulțime de elemente răspîndite în deosebitele țeri ale Europei ; păstraau contactul continuu cu civilizația apuseană. Îi întîlnim la Pesta, îi întîlnim la Viena, îi întîlnim la Triest, la Londra, la Paris, în orașele italiene. Pretutindenți erau în atingere cu noile curente din viața popoarelor mai înaintate în cultură. Și cea

mai mare parte din acești Greci s'aũ întors în țara lor. Astfel, clasă dominantă supt raportul politic: Fanarioții, clasă pricepută supt raportul economic și inițiată în lucruri culturale: Grecii cari trăiau dincolo de hotarele provinciei lor natale, a locului lor de naștere. Adăogați pe lângă aceasta că Grecia nu era o țară de sate. Moreia, unde s'a trezit răscoala de la 1821, după prefata nenorocită și puțin cam ridicolă din țerile noastre, Moreia și partea continentală corespunzătoare, precum și insulele vecine, represintă înna-
 inte de toate o viață orășenească, în condițiunile patriarhale din veacul al XV-lea, păstrată fără întrerupere; cu toate că regimul turcesc nu permitea ridicarea unei burghesii ca aceia din centrul saũ Apusul Europei, dar totuși o burghesie exista, și în această privință burghesia din insule era supt multe raporturi foarte înna-
 intată. N'are decît să se gîndească cineva la legăturile întinse pe care le aveau insularii din cele trei ostroave de lângă coasta de Răsărit a Moreii: Hydra, Psara și Spetsa. Hidrioții în special înfățișau un element foarte înna-
 intat supt raportul economic și cultural.

În ceia ce privește pe Bulgari, neapărat că ei aũ o țerătime care stă foarte bine supt raportul economic și care era gata pentru afacerile publice, care de la început a fost primită în același rînd cu cei bogați și mai culti decît ei la

exercițiul vieții politice. O binefacere imensă pentru o națiune, binefacere pe care noi o s'o căpătăm cu foarte multă greutate, fiindcă regimul pe care l-am moștenit este un regim de oligarhie politică și de proprietate mare. Ei aū avut norocul acesta că, de la 1878, s'aū găsit în împrejurări de a putea expropria, nu din punctul de vedere social sau politic, ci din punctul de vedere național și religios, pe marii lor proprietari cari erau Turcii, și aceștia plecară luînd cu dînșii și neajunsurile sociale și neajunsurile politice ale administrației lor. De și Bulgaria este o țară de țeranî liberî, cari influențează supt raportul atacerilor publice, cu toate acestea foarte greșit ar fi acela care ar atribui Bulgariei același caracter țărănesc care trebuie atribuit Serbiei. Viitorul bulgar e înfățișat în tot decursul veacului al XIX-lea, până la liberarea țerii, nu prin Bulgari, ci prin resolvirea de către Rusia și Europa a unor chestiuni de interes general. Inițiativa și independența de mișcare a Sîrbilor li-aū lipsit, și aceasta a avut consecințe foarte importante pentru viața unui popor față de a celuilalt. Sîrbiî s'aū ridicat prin propriile lor mijloace : amestecul rusc a fost numai o încercătură pentru ei, Rusia i-a răsplătit slab în războiul de la 1806 și, la pacea din 1812, i-a umilit mai rău ca pe noi în timpul proconsulilor de la Iași și București. Iar, în ceia ce privește ajutorul Aus-

triei, cred că în această privință e luminat oricine cunoaște politica austriacă în cursul veacurilor: un volum întreg a scris Kállay ca să dovedească doar că Austria a fost *dispusă* de mai multe ori să intervie, că pentru aceasta s'aŭ scris o mulțime de memorii, care aŭ mers de la o instanță la alta, de la un Consiliu la alt Consiliu, pentru ca pe urmă să se iea hotărîrea, bărbătească, de a *nu* interveni.

Sîrbiilor s'aŭ descurcat singuri, pe cînd Bulgariilor nu. E drept că, în Bulgaria, înainte de 1878 aŭ fost mișcări, acele bande care s'aŭ alcătuit pe teritoriul românesc, cauzîndu-ni unele dificultăți de care nu ni pare rău. Pentru că nu poate să ni pară rău de sprijinul ce l-am dat fraților noștri creștini, unor națiuni care și supt raportul singelui sînt legate de noi: prin vechiul substrat traco-iliric, prin vechiul element roman, pierdut acolo și rămas la noi, și prin elementul slav, rămas acolo și pierdut dincoace; a ajuta un popor creștin este și o operă de dreptate care plătește dificultățile diplomatice ale momentului și crează unei țeri o situație morală față de aceia pe cari a putut să-i ajute.

Dar bandele acestea sînt în legătură cu anumite curente de politică generală; ele vin din străinătate și cuprind și anumite elemente care nu sînt bulgare; ele lucrează într'o provincie fără ca acolo să participe și elementul local. Elemen-

tul local de multe ori era îngrijorat, căci, într'un cas foarte ușor de prevăzut, se putea ca acțiunea aceasta a bandelor să sufere o înfrângere, și atunci rămîneau cei din partea locului ca să plătească.

Încît, nu printr'o mișcare țerănească, și încă mai puțin printr'o mișcare țerănească *generală*, s'a liberat Bulgaria. Pe de altă parte, Bulgaria ni presintă în viața ei din veacul al XVIII-lea un element orășenesc: și dincolo de Dunăre, în orașele lor, exista o burghesie. Clasa care conduce astăzi Bulgaria este o clasă care nu e ridicată 'n întregime dintre țeranî, poate nici măcar cea mai mare parte dintre dînșii. Și aceasta ar explica anumite direcții greșite în politica lor actuală, anumite păreri exagerate despre propria lor valoare și despre ținta la care se poate ajunge într'o vreme scurtă. Elementele acestea sînt ridicate în mare parte dintr'o burghesie nu în destul de cultivată și pregătită pentru viața politică. Sînt păcatele de exagerări care în literatura noastră s'ar putea vedea în comediile, menite să dea veșnic icoana timpurilor în care au fost scrise, ale lui Caragiale. Gîndiți-vă numai dacă elementele exagerate care au fost puse pe scenă de Caragiale ar ajunge să conducă un Stat, iar ideile lor să fie ideile de direcție într'o societate! S'ar putea ca aceste comediî să dea rezultate foarte tragice. Burghesul e mai încrezut

decît țeranul, pentru bucățica de cultură pe care a prins-o; el e mai puțin stăpînit în acțiunile sale decît țeranul; el are un mai slab sentiment de răspundere decît acela, pe care suferințele seculare, din generație în generație, l-au *învățat minte*.

Acestea erau lucruri bune de fixat încă de la început, ca să se vadă, nu numai că Serbia își datorește existența ei modernă unei răscoale țărănești generale, unei răscoale a întregii clase țărănești în contra dominațiunii străine, dar că acest caracter îl are *numai* Serbia între toate celelalte State balcanice sau dunărene.

Din acest fapt rezultă însă o mulțime de consecințe, pentru viața istorică, de la 1804 încoace, a Serbiei și pentru viața ei actuală.

O să vedem cum această țară, plecată dintr'o mișcare terănească, se înfățișează în legătura ei cu dinastia, cu oastea, cu viața politică și cu viața culturală, prin urmare și în legătură cu viața economică și cu felul particular de a privi anumite probleme de politică generală. Așa încît, din această apropiere între elementul fundamental țărănesc, care dă caracterul țerii, și între deosebitele domenii în care acest element trăiește și este chemat să se manifeste, o să rezulte o icoană mai dreaptă și mai deplină a Serbiei de astăzi.

Cu multă greutate, Serbia a ajuns să-și aibă organizația ei dinastică. Îndată, în loc de o dinastie, a avut două, legitimate, și una și alta, tot prin rolul pe care l-au jucat în răscoală. Caragheorghe era acela supt steagul căruia se ridicaseră țeraniî sîrbi la 1804. Om fără cultură, făcea parte din „corpurile libere“ pe care în ultimul războiî contra Turcilor le organisaseră, cu elemente indigene, Austriaciî. Foarte viteaz, îndrăzneț, mai puțin statornic în urmărirea direcției politice în care pornise, el a cîștigat de la o bucată de vreme, cu toată invidia unor oameni cari trăiseră până atunci ca el, cari avuseră aceeași situație și erau foarte puțin dispuși să-l recunoască de căpetenie, el a cîștigat un loc de frunte. Și aceasta cu toate bănuielile Rușilor, cari nu voiau de loc să se ridice din mijlocul poporului sîrbesc un factor dinastic, în stare a-l asigura de șirul nesfîrșit al intervențiilor străine ce i se reservău pentru viitor. Apoi cu toate tendințele Fanarioților de la noi, ale lui Constantin Ipsilanti și ale lui Alexandru Suțu, doritori de a-și mai însuși o provincie pentru exploatația lor politică: Constantin Ipsilanti a vrut să se facă, pe lîngă rege al Moldovei și al Munteniei, al Basarabiei—al Daciei—, în același timp și rege al Serbiei. Și, în sfîrșit, cu toată opoziția clasei bisericesti fanariote din Serbia: fețele înalte bisericesti erau în toată Peninsula Balcanică fa-

nariote și prin urmare și cea de aice în momentul răscoalei erau tot Fanarioți, și vă puteți închipui cum lunecaū privirile desprețuitoare pe nasurile cele lungi și bărbife cele bogate ale tuturor acestor Vlădică cînd se uitaū la Caragheorghe, ridicat în împrejurările pe care le știa toată lumea. Și nu numai atît, dar Voevoziī chiar—fiindcă la ei era organizația aceia cu Voevoziī, pe care am avut-o și noi, la cari, din ei, s'aū ridicat pe urmă Domniī,—acești Voevoziī chiar aveaū o situație privilegiată din generație în generație; ei, cari călătoriaū îmbrăcați în veșminte bogate, suiți pe cai arabi, se uitaū la Caragheorghe cu un profund sentiment de despreț: era doar numai un haiduc, și Voevoziī abia consimțiaū să recunoască acestuī „tălhar“ un rol în conducerea răscoalei.

Acum, de la un loc de frunte în conducerea răscoalei pînă la rolul de singurul conducător al ei, era încă drum de făcut. Drumul acesta l-a făcut Caragheorghe, și la urmă și-a luat titlul care se vede și pe clopotul dus zilele trecute la Belgrad, clopot ce era menit bisericii satului unde a copilărit el: titlul de „Voevod de căpetenie al poporului sîrbesc“.

Aceasta nu însemna un suveran; era numai „gospodarul“ Caragheorghe care fusese împodobit de „adunarea poporului“ cu un titlu superior. Dar de la acest titlu pînă la o situație princiară,

cum era situația Fanariților la noi, până la o situație regală, cum a fost cea de președinte de Republică a lui Capodistria sau situația lui Othon, în Grecia, era alt drum. Caragheorghe rămăsese un șef de țerani, cari îl puteau înlocui oricând. O situație cu totul nedefinită, încunjurată și de infidelitate și de intrigă, cum a fost situația pe care a avut-o la noi, în mișcarea imitată după aceasta, fiindcă șeful ei fusese martor al răscoalei sîrbești, Tudor Vladimirescu, care n'a făcut altceva, la 1821, decît a încercat să ni dea și nouă o mișcare asemănătoare cu aceia pe care o dăduse vecinilor mișcarea din 1804. Adăugim că până și vocabularul lui politic, cuvintele pe care le întrebuițează în proclamațiile și în cuvîntările lui, sînt luate de acolo, că el nu e un emul al carbonarilor din Apusul Europei, un cetitor de gazete care să-și închipuie că poate aduce la el ceia ce se petrecuse în altă parte, ci unul care văzuse pe țeranii de peste Dunăre, care încercase ce se poate face, cu țeranii numai, în contra unor apăsători sociali cari sînt în același timp și străini, și el vedea în „ciocoi“ săi ceva corespunzător cu *dahi* din Serbia.

Revenind la subiect, Caragheorghe a fost silit, după pacea de la București, să părăsească Serbia. A stat în Rusia, apoi s'a întors înapoi la el și a găsit acolo pe Miloș Obrenović în locul lui. Miloș

Obrenovică începuse *cealaltă* dinastie, răsărită și ea din răscoală, și pentru a face să dureze situația pe care răscoala o crease. Miloș nu reprezintă însă exact același lucru ca și Caragheorghe. Acesta din urmă nu voia numai decît să înlătore stăpînirea Sultanului, dar această stăpînire îi era mai mult sau mai puțin indiferentă. În orice caz, el nu înțelegea să sprijine prin activitatea lui dibace în același timp și autoritatea lui și a Sultanului asupra provinciei, și nu avea istețimea trebuitoare, pentru ca, exploatînd stăpînirea Sultanului asupra Serbiei, să întărească situația lui proprie. Acest lucru l-a făcut Obrenovică. El a fost „vechilul Împăratului“, care înlătură cu totul pe proprietar, dar care, în același timp, are talentul de a mulțami și pe acel proprietar și pe țeraniî din partea locului. Purtînd cealmă, cînd se cerea — nu odată. Miloș și-a învăluit capul roman în șaluri de cea mai fină modă constantinopolitană, — închinîndu-se, cum s'ar fi închinat orice dregător otoman, „Împăratului“, înlăturînd toate temerile și măgulind toate slăbiciunile stăpînitorilor, el a ajuns să poată urmă pe Caragheorghe și să se ridice și mai sus decît acesta, avînd situația de adevărat stăpînitor al țerii. Pe cînd Caragheorghe moare asasinat, din frica lui Miloș Obrenovică și din frica Turcilor — n'a fost dovedit autorul moral, dar nu e mai puțin adevărat că, dacă n'ar fi fost Miloș Obrenovică, asasinul n'ar fi

»

tăiat capul lui Caragheorghe —, Miloș, de și seos de două ori din Serbia, cu toate acestea a murit, un an și cîteva luni după Unirea noastră din 1859, în împrejurări de deplină pace și a lăsat moștenitor pe fiul său Mihaï.

Va să zică și el a întemeiat o dinastie, într'un timp cînd fiul lui Caragheorghe, Alexandru, care stătuse o bucată de vreme pe moșia lui Miloș la Galați, juca lîngă cenezul dușman al familiei sale și lîngă Mihail rolul modest de ofițer de ordonanță, nevisînd că împrejurări neprevăzute îl vor face prinț. Astfel din această răscoală creatoare rezultă pentru Serbia două dinastii, și te întrebî: care din aceste două dinastii avea mai multe drepturi? Caragheorghe fusese începătorul, Miloș Obrenovicî întemeietorul. Fără Caragheorghe Miloș Obrenovicî ar fi fost cu neputință, dar fără Miloș Obrenovicî ar fi fost cu neputință Serbia. Răscoala s'ar fi prăbușit, stăpînirea otomană s'ar fi întors, ori ar fi profitat din înlăturarea stăpînirii otomane, nu națiunea sîrbească liberată, ci Austria sau Rusia. Miloș Obrenovicî a scăpat însă rezultatul răscoalei de această primejdie a distrugerii.

Și atunci aŭ fost necontenite frămîntări între aceste două dinastii, lupte care s'aŭ mîntuit dăunăzi într'un fel asupra căruia nu-mi place să insist astăzi: odios! Ceia ce a rămas însă din felul cum s'aŭ creat cele două dinastii și din

felul cum dinastiile acestea s'aũ menținut, din atîtea ciocniri, de mai multe decenii, între cele două familii stăpînitoare ale Serbiei, este concepția cu totul particulară pe care Sîrbiilor o aũ despre dinastie. Acum, în lumea contimporană sînt două feluri de a privi o dinastie : felul norvegian, de a socoti pe Suveran ca pe un președinte de Republică, care-ți face plăcerea de a-și tăia din prerogative, crezînd că astfel se ridică libertatea poporului, și felul cellalt, am zice spaniol-austriac, de a preface sentimentul de respect față de dinastie, care reprezintă unitatea națională în chip vizibil și dă ființă omenească aspirațiilor unui popor și menirii unui Stat, în ceva asemenea cu o rămășiță a tradițiilor bizantine din veacul al IV-lea și al V-lea, cu sacrosanctul car, cu sacrosanctiilor caî, cu sacrosancta Curte, cu sacrosanctele haine ș. a. m. d. Două concepții, din care te întrebî care este cea mai rea.

În Serbia este o concepție cu totul deosebită și de una și de alta. Am avut prilejul să văd legăturile dintre suveran și cei ce se zic „supușii“ săi. Sînt legături de un patriarhalism desăvîrșit, care fac bine sufletului. Nu este nimic din eticheta centrului său Apusului Europei, și nu este nimic din necuviința unor popoare, prea tinere, față de dinastia pe care nu s'aũ deprins a o respecta. E un părinte, care se găsește în mijlocul copiilor săi, sau, dacă suveranul este

tînăr, e un frate mai mare care vorbește cu frații săi mai mici. Regele știe pe fiecare de unde este, are amintiri, legături din luptele de odinioară, și am constatat la Belgrad nota aceia mișcătoare care unește familiaritatea aparentă cu respectul ce domnește în suflete. Mi-a făcut o adîncă impresie încrederea în superior și sentimentele de cuviință de care țerănimea ridicată prin libertate și înălțată prin cultură populară poate să dea dovadă.

Ziceam că, după arătarea legăturilor țerănimii cu dinastia, voi arăta legăturile aceleiași țerănimii cu viața politică în general. Țerănimea, cum era de așteptat, joacă rolul de căpetenie în viața politică a Serbiei. Încercarea pe care o fac Voevozi pe vremea lui Miloș de a crea un fel de aristocrație, încercarea aceia n'a izbutit. Norocul Sîrbilor a fost dominația brutală a lui Miloș, care a avut acest rezultat mare: că a înlăturat cu desăvîrșire poftele unor familii de a juca un rol asemănător cu rolul nobilimii din Rusia, cu rolul boierimii de la noi sau cu rolul aristocrației de dincolo de Dunăre și de Sava, din Ungaria. Așa ceva s'a încercat, dar n'a mers. S'a încercat din partea acelor cari cunoșteau viața din țerile vecine. Erau Sîrbi bogați, ca Simici, ca Ghermani, cari stăteau prin București, cari se întorseseră din București, cu respect pentru

vechiî nobilî, chiar cînd aveaû buzunarele goale, încîntați de noua noastră clasă administrativă de prin anii 1830-1840, asemenea în de ajuns cu o bună parte din clasa noastră dominantă de astăzi, care *nu* e, în același timp, și elementul cel mai energetic și mai plin de inițiativă și mai sensibil pentru ideile naționale, din națiunea întregă. Acești oameni veniți de dincoace de Dunăre aû încercat să introducă altfel de obiceiuri. N'aû izbutit. Și nici aceia cari veniaû din Rusia, unde învățaseră respectul pentru uniformă, respectul pentru titluri, ca în Basarabia saû chiar în centrul Împărăției, la Moscova, la Petersburg, respectul pentru cancelaria de Stat, pentru Curte și alte lucruri de felul acesta. N'aû izbutit. Nici alții — și între dînșii a fost și soția lui Miloș, Liubița, și fiul lui Miloș, Mihail, care nu-î sămăna tatălui săû : tînăr simpatie, bine crescut, călătorit prin Europa, avînd simțimînt pentru literatură și pentru artă, întemeietorul Teatrului din Belgrad; și tatăl săû, Miloș, întemeiase școli, societăți literare, un început de Academie, dăduse cel d'întăiu elan desvoltării culturale a poporului săû, dar Mihail era necontestat cu mult superior în această privință tatălui săû. El luase în căsătorie pe conțesa Iulia Hunyady, coborîtoare din țerani romîni ai veacului al XV-lea, dar țeraniî aceștia erau așa de îndepărtați, încît Iulia Hunyady reprezenta numai ideile sociale maghiare, îndepărtînd dati-

nile patriarhale ale țerănimii românești din vremea lui „Iancu-Vodă“. N'a izbutit nici ea. S'a încercat apoi pe vremea lui Milan, care era fiul unei Romînce, care trăise, precum știți, la București și care călătoria adese ori la București — poate că amintirile bucureștene ale tinereței lui Milan să fi fost foarte duioase, dar nu chiar în acelaș grad de onorabile —; el s'a însurat cu o rudă a lui, o Romîncă din Basarabia, rusificată, dar nu cu totul, Natalia Cheșco, nepoata bătrînei Roznovănițe din Iași, care cunoștea viața socială din Rusia, foarte luxoasă și foarte exterioară, și cunoștea tot așa de bine și viața, tot așa de luxoasă și de exterioară, de la noi. Regina Natalia a simțit ca o povară simplitatea țerănească a vieții din Belgrad și a încercat să dea o direcție în alt sens. N'a izbutit.

Toate încercările care s'aũ făcut în Serbia prin urmare, pornite din străinătate, de a crea un fel de clasă suprapusă, n'aũ izbutit, precum nu vor izbuti nici încercările pe care le fac azi uni reprezentanți ai familiilor amestecate în opera de liberare a țerii și care-și găsesc deci strămoșii în povestea isprăvilor lui Caragheorghe, în povestea întemeierii Statului de Miloș, sau unele familii de burghesi bogați din Belgrad, care aũ dat bani pentru consolidarea Statului sîrbesc și care, la rîndul lor, fac încercarea de a se osebi de națiune: pot aduce rochiile de la Paris, ba chiar

și prăjituri tot de acolo, dar națiunea nu recunoaște cu niciun preț această clasă dominantă improvizată.

Așa încît Serbia rămîne și pentru astăzi o țară de țeranî. N'are decît să ia cineva numele persoanelor care joacă un rol în viața politică și culturală a regatului. Este chiar foarte greu să-i deosebești în ce privește numele de familie, căci se ia numele de botez al tatălui și, precum la noi, adăogîndu-se terminația „escu“, se face : Ionescu, Petrescu, etc., tot așa și la ei avem Petroviči, Novacoviči, etc., Dacă unele din aceste nume n'ar privi o activitate politică știută de toată lumea sau dacă nu s'ar întîlni pe copertele unor cărți răspîndite, ar fi foarte încurcat cineva să-i recunoască.

Și în societatea aceasta mică nu se simte nevoia de a se adăugi ceva între cele două nume banale de la început și de la sfîrșit,—după locul de origine, să zicem ; la ei se pune numele așa cum este, fără nici un adaos : Liuba Petroviči, Petru Iovanoviči, Milan Protici (aceștia din urmă sunt „fii de protopopi“ ; atît de mulți și acești Protici, încît se pierde cineva în seria lor).

Spectacolul acesta absolut țărănesc poate să fie jignitor, pentru anumite persoane deprinse cu altfel de viață, dar e și foarte îmbucurător. Viața politică a Serbiei pînă azi are păcate ca orice

fel de viață politică; ea a putut să fie prea dulceagă în unele timpuri, neîngăduit de tragică în altele; ea este însă o viață reală, și din realitate iese totdeauna, mai curînd sau mai tîrziu, ceva sănătos și durabil, dar nu iese nimic din minciună; orîcît de strălucitoare ar fi, orîcît de civilisată, orîcît de luxos îmbrăcată, orîcît de măsurată în mișcări și ornată în cuvinte.

Această viață a dat un rezultat pe care toată lumea trebuie să-l respecte: dacă nu mă înșel, în ultimele alegeri, în buna noastră țară, care are o populație țerănească covîrșitoare, aŭ votat de fapt vre-o cîteva mii de sătenî. La ultimele alegeri din Serbia, care înnainte de războiŭ avea pe jumătate mai puțini locuitori decît noi, aŭ votat 100.000 de oameni! 100.000 de alegători, în cea mai mare parte țeranî, s'aŭ presintat la urne. Am întrebat, și nu pe oameni cari exagerază, căci exagerarea nu e un păcat țerănesc, dar cercuri superioare: „Unde sînt presiunile oficiale?“ Mi s'a dat cam acest răspuns: „Sîntem o țară de țeranî proști; și, dacă vine o presiune oficială, țeranul are un brîu, și din brîul acela scoate ceva, care învață minte pe cine încearcă presiunii oficiale, și atunci — altul nu mai încearcă.“ E barbar, dar această barbarie asigură libertatea politică a unei națiunii. S'a întîmplat într'un rînd că s'a avut intenția de a se falsifica rezultatul alegerilor; atunci opoziția a de-

clarat că se abține, dar, vrînd să arate că, deși se abține, totuși există, a venit fiecare candidat cu cîteva miî de țeranî după dînsul. Vă puteți închipui impresia pe care aî produs-o acele cete țerănești. N'aî făcut nimic, dar aî arătat că, de oare ce alegerile nu se fac cînstit, ei se întorc acasă, după ce aî ținut numai să manifesteze.

Dar un alt amănunt. În Serbia este o singură Cameră, Senat nu există, nici măcar un Senat de notabili naționali, numiți pe viață, care, ca element ponderator, ar avea un alt sens decît o Cameră mai bătrînă, care nici *nu e*, ca la noi, mai bătrînă. De la început, Sirbiî n'aî avut decît numai *Scupștina*, desvoltată din adunarea poporului de la 1804, care, prin deosebitele Constituții, mai bune sau mai rele, a căpătat deosebite forme, dar în fond e tot acea adunare a poporului. Știți cum ar fi? Dacă la noi ar fi biruit răscoala lui Tudor Vladimirescu — cum, Doamne, n'a biruit ! ; ar fi fost foarte interesant, nu numai supt raportul politic, dar și supt raportul social —, dacă ar fi biruit Tudor Vladimirescu, Camera noastră n'ar fi venit din Paris prin falsificație, ci, prin desvoltare reală, din adunarea poporului de la 1821, și această adunare a poporului, datînd din 1821, ar fi păstrat toate tradițiile sale glorioase de libertate și de independență populară. Prin urmare se deschide Parlamentul acesta, compus

dintr'o singură Cameră, în care cea mai mare parte din deputații sînt țeranî și cu haina și cu sufletul, căci nu faptul că porți haina țerănească este dovada că ai și sufletul țerănesc (noi am văzut țeranî cu haina, și nu cu sufletul, cari erau o falsificare a sufletului țerănesc, o degradare a demnității țerănești). În Camera aceasta de țeranî nu se iea vacanță decît numai la serbătorile mari. Deputații vin totdeauna, fiindcă majoritățile sînt cam așa cum e și majoritatea actualului Guvern, care este totuși un Guvern popular, Guvernul care a făcut Serbia de două ori mai mare și are în fruntea ei pe unul din cei mai iubiți oameni politici sîrbi, pe Pașici, pe care noi l-am putut vedea și aprecia ca inteligență și energie cu ocazia discuției tractatului din București, și el cuprinde persoane care au în trecutul vieții lor state de servicii. Ei bine, Cabinetul actual, Cabinet radical — radicalii au fost totdeauna mult mai populari decît liberalii, decît progresiștii, cari, de și representați prin oameni foarte onorabili, înseamnă puțin în jocul partidelor din Serbia —, amestecat și el, de sigur, cu destule ambiții personale, dar avînd în trunte un om eminent, ajutat de colaboratori foarte apreciați și care este a doua zi după biruința prin care s'a făcut Serbia îndoit mai mare și s'au spălat toate păcatele trecute, acest Cabinet are o majoritate de *șapte* voturi și, ca să se mențină, tre-

buie decî să muncească. El trebuie să dea dovezi neconținute de vrednicia lui, trebuie să îndeplinească o operă reală în viața națională, fiindcă, altfel, cele șapte voturi se duc. Pe de altă parte, unde este numai o majoritate de șapte voturi, atunci, în loc să corupă majoritatea și să terorizeze minoritatea, lucru foarte ușor de făcut, trebuie să păstreze prin muncă și prin talent majoritatea și în același timp să te porți cu minoritatea în așa fel, încît să nu întrebuinteze covârșitoarea putere pe care o poate avea într'un moment. Ședințele se țin dimineața, și într'aceasta este iarăși o foarte mare deosebire, care trebuie constatată, față de propria noastră viață politică : Omul își păstrează după-amiaza ca să muncească în exercițiul profesiei cu care se ține. Ședințele de după amiază presupun adesea orî dimineața dormită, pe cînd ședințele de dimineață presupun după-amiaza rezervată pentru ocupațiunile de muncă în afară de afacerile politice

Eu m'am deprins, ca vechiul călător istoric, să prind multe lucruri din fugă, ba de multe orî prind și lucruri care n'ar trebui să se prindă —, îmi pare rău, dar așa este. Așa am căutat și acum în urmă, cînd am fost în Belgrad, să prind multe lucruri mărunte, care spun adese orî mult.

Într'o altă țară, de aristocrați, de plutocrați, unde s'ar găsi, Dumineca, un ministru ? În multe locuri, natural, dar, aproape în totalitatea casu-

rilor, *nu* lucrînd la Ministeriū. Acolo însă am în-
tîlnit pe ministrul de Instrucție aplecat asupra
dosarelor sale într'o amiazi, Dumineca.

Dar aceasta are un rezultat. Vă închipuiți oare
că, de și Serbia s'a făcut de două ori mai mare,
cu toate acestea, cu miniștri cari lucrează și
Dumineca, și nu cu funcționari cari-și ieaū va-
canța de Joī până Marți, supt raportul instrucției
întreaga opăra de organizare era terminată până
acum o săptămînă, și școlile deschise pretutin-
deni. Și oamenii aveaū mijloace puține, foarte
puține, și întîmpinaū dușmani teribili. Era o or-
ganizație întreagă bulgărească și în parte și gre-
cească și în parte, natural, și musulmană, pe care
aū trebuit s'o înlocuiască cu mijloace puține,—
și aū înlocuit-o.

Ministeriul se înfățișează foarte patriarhal, ca
aspect; construcția pare urită, birourile nu sînt
strălucite, -- fără săpături în lemn, fără tablouri,
fără tot ce poate da mai frumos luxul modern
în mobilier. Așa ceva n'aū Sîrbiī. Mi s'aū arătat
Ministeriī care la noi ar fi privite cu un zîmbet
de comiserăție. Vorba este că la aceste Ministeriī
se lucrează. Și eū știū o vreme cînd și la noi,
cu Ministeriī foarte modeste ca aspect, se muncia
mult mai mult, cu mult mai puținī oameni, decît
se muncește acum.

III.

Trecem acum la alt capitol, care e și el foarte interesant : legătura țerănimii cu *cultura națională*.

Legătura aceasta ne interesează și din alt punct de vedere. Cultura populară sîrbească nu este deosebită în esența ei de cultura noastră populară. Nu mă satur să spun un lucru, pe care aproape orice element nou pe care-l observ mi-l întărește, anume că nu există o cultură populară pe națiuni și pe țeri sau pe regiuni în Sud-Ostul Europei, ci există o *singură* cultură populară, care se întinde asupra tuturor regiunilor, asupra tuturor popoarelor și asupra tuturor Statelor. Această cultură nu este romană, țerească Dumnezeu!, și nu este, cum cred panslaviștii, slavă. Dacă ar fi slavă, am găsi-o în Rusia, în Boemia, dar n'o găsim. Dacă nu este nici romană, nici slavă, atunci evident că este cultura elementului traco-iliric, substratul fundamental în aceste părți.

Am aici pe masă un album de covoare de Pirot. Statul sîrbesc face mai mult pentru dezvoltarea industriei sale naționale decît bogatul Stat român, și ajută astfel și la ridicarea economică a țerănimii sale, dezvoltînd elementele acelea, atît de pline de frumuseță, ale artei populare. Sînt și la noi cîteva societăți, care însă în

ultimii ani n'am văzut să fi făcut un progres chiar așa de mare. Acum vre-o douăzeci de ani cam așa le-am apucat, și peste douăzeci ani probabil că vor fi tot așa ca și acum. Pe cînd Statul sîrbesc a *organizat*, măcar în anumite domenii, *arta populară*. Cu chimiști de-aî Statului, cu administrație a Statului, se întrebuintează toate mijloacele pentru a face cunoscute produsele artei populare, pentru a desface aceste produse cu prețuri fixe ieftene. Albumul acesta de chili-muri de Pirot e oficial, făcut de M. Jivcović, directorul Gimnasiului Sf. Sava. Va fi făcînd și politică — cred că de aceia sînt directorii —, dar aceasta nu-l împiedecă de a se ocupa și cu alte lucruri.

Ei bine, n'are decît să se uite cineva la aceste covoare ca să recunoască aceia ce spuneam de la început. Așa de străin ni se pare nouă ce se vede aici? Orice pagină ar lua-o cineva, dacă n'aș spune de unde este, s'ar zice că e luată dintr'o regiune românească. Și pentru Macedonia este același lucru, și pentru Bulgaria, și întru cîtva, în unele regiuni, și pentru Grecia, și chiar pentru Turci — să zicem în ce privește covoa-rele, faimoase, din Brusa, care nu sînt iraniene sau arabe: Iranienii, Arabii aū alte motive de ornamentație, plante, flori, etc., iar sistemul acesta de a reduce totul la schema liniară, întrebuintînd anumite colorii, corespunzînd unor

aspecte obișnuite ale naturii, aparține unei forme culturale speciale, care este forma culturii primitive traco-ilirice.

Și de aceea trebuie să ne intereseze pe noi foarte mult legăturile poporului țărănesc al Serbiei cu cultura în general. Serbia n'a avut școala populară pe care de la început a avut-o Bulgaria. Încă în ultimii ani de domnie a lui Miloș inferioritatea sîrbească era manifestă, — de noi nu mai vorbim. Serbia, dar, era în inferioritate față de Bulgaria. Acum, Bulgarii sînt foarte mîndri de școala lor populară și exagerează puțin ; cred că nu este bine: este rea și exagerația noastră, boierească, dar poate să fie rea și exagerația, țărănească, de dincolo, și în de obște e bine ca popoarele să nu exagereze, fiindcă exagerațiile se descopăr totdeauna.

Bulgarii, ca Stat, n'au dreptate a se mîndri în așa grad de școala lor populară, din următoarele motive : școala populară a lor li-a dat-o regimul turcesc. Aceasta este școala comunală de pe vremea Turcilor, legată de Biserică, inseparabilă de Biserică, o condiție *sine qua non* pentru ca Biserica să existe. Este vechea școală din evul mediu, pe care o cunoaștem, școala din pridvorul bisericii, unde preotul e în același timp și dascălul copiilor. Va să zică Bulgarii au moștenit această școală de la Turci. În al doilea rînd, Bulgaria nu putem spune în de ajuns cît datorește, nu poli-

ticianilor săi improvizați, cari au venit uni din România, alții din Rusia, alții din Franța ori din Germania și, botezându-se uni liberali, alții conservatori, au detronat un prinț, au pus în locul lui pe altul, au asasinat pe cel mai mare om al lor, pe Stambulov, ci acelui guvernator rus, Donducov-Corsacov, căruia i se datorește atita recunoștință pentru munca lui, în anul în care s'au pus bazele Bulgariei. Nu știu dacă noi sîntem datori să facem un monument lui Chiselev, — mă îndoiesc, — dar Bulgarii ar fi datori să ridice un monument lui Corsacov. Armata și școala elementară, acestea fără îndoială că le datorește Bulgaria acestui guvernator, care, fără cruțare și fără milă față de nimeni, a pus în chip larg cele d'întăiu baze ale unei vieți naționale sănătoase.

Putea s'o facă însă, mă întreb eu, Caragheorghie în frământările unei răscoale? Putea s'o facă Miloș în mijlocul primejdiilor de care trebuia să se ferească în fiecare clipă? Era atunci momentul să facă asemenea lucruri acel om, a cărui situație politică ea însăși nu era și nu putea să fie bine definită, care stătea și la discreția dușmanilor săi din afară și la discreția dușmanilor săi din interior? Evident că în asemenea împrejurări nu se putea organiza, cu răpeciziune și cu siguranță de privire, o țară care nu se afla în împrejurările în care s'a organizat Bulgaria la 1878.

Școala populară sîrbească există în sîră; costă puțin, și în felul acesta am putea-o întregi și noi. Noi avem un mare defect: voim lucrurile perfecte. O mare însușire este să le ai cum le poți avea, cum ți le dau împrejurările, mai bine decît să nu le ai de loc. Evident că e greu să faci școli populare cu învățători trecuți prin toate concursurile; dar toți știu foarte bine că ar fi suficient să fie într'un sat un popă sau un călugăr, sau un fost subofițer în armată, care, fiind plătit cum și cît se poate, ar învăța scrisul și cetitul pe copiii de țeranî. Noi vrem orî tot, orî nimic. Și aceasta este de sigur una din cauzele de căpetenie pentru care stăm în fruntea unui popor de analfabeți.

Școala aceasta populară există în Serbia, din această școală se ridică încetul cu încetul anumite elemente spre gimnasiu — și, îndrăznesc s'o spun, nu sînt prea mulți elevi la gimnasiile din Serbia, precum, îndrăznesc s'o spun, în școala secundară românească, ce pregătește pentru funcționarism sau intelectualism, fals orî adevărat, sînt cu mult prea mulți elevi. Școala secundară este poate o școală prea încărcată și acolo, și poate că în viața politică se văd și acolo prea mulți bărbați politici, prea multe talente, ca să întrebuițez o expresiune eufemistă, ce acopere de obicei ambiția. Școala de jos însă e bună. E curios cum la popoarele cele mai inteligente din Balcani, la noi și la Greci, școala populară

e cea mai slabă: Grecii încep abia acum să aibă o școală populară !

Cultura însă nu represintă numai școala, represintă și altceva. Cultura represintă și valorificarea spiritului național în formă superioară de artă, literatură sau știință, și represintă și organizația producției științifice, literare sau artistice în așa fel, încât întreaga națiune să se folosească de dînsa. Se va zice: nu întreaga națiune se poate folosi de anumite forme prea înnalte ale artei sau ale literaturii. Deosebite păreri ! A murit dăunazăi unul care a fost de sigur printre cei mai mari oameni ai sufletului în timpurile noastre, Tolstoï, care credea că nu plătește o literatură ale cării binefaceri nu se pot coborî în sufletul cel mai umil. Dar trăim într'o vreme de „simboliști“, cari nu se înțeleg nici ei între dînșii. Sînt decî și alte concepții, de și ni-am putea pune întrebarea dacă prin acele concepții, sau prin simpla și buna concepție a lui Tolstoï, se ridică un popor și, prin el, umanitatea.

Cu gelosie au ținut Sîrbiî să păstreze nota națională în întreaga lor desvoltare culturală. Cel mai mare poet român din generația mai veche este îngropat undeva, la țară la dînsul, și, acum cîteva săptămîni, cetiam descrierea unui călător întristat care spunea halul de părăsire în care se găsește mormîntul lui Alecsandri. Și undeva,

într'un cimitir bucureștean, se găsesc rămășițele aceluia care a fost cea mai superbă inteligență creatoare în domeniul poeziei moderne românești, Eminescu. Înaintea bisericii catedrale din Belgrad, care are puține biserici și puțin bogate, nu împodobite ca la noi, unde avem cu miile de acele splendide monumente ale tradiției culturale și artistice, pe care vandalismul din țara noastră le va distruge, supt ochii autorităților, apreciatoare în materie de literatură și artă, — înaintea bisericii catedrale din Belgrad, clădită într'un stil unguresc oarecare și mai mult goală, se văd două pietre mari de mormânt, la locurile de cinste. Înlăuntru se odihnește Miloș, întemeietorul Statului; afară, de o parte este mormântul lui Vuc Caragicî și, de altă parte, mormântul lui Dosoftei Obradovicî. Unul, călugărul care a întemeiat cultura didactică, celalt dascălul care a întemeiat, pe base admirabile, absolut sîrbești, toată literatura nouă a Serbiei, așa cum trăiește și până în momentul de față. Nu poți intra într'o librărie, fără ca negustorul, înainte de toate, să-ți înfățișeze portretul, în mărime mai mare decît a suveranului de astăzi, al celor doi întemeietori ai vieții sufletești ai Serbiei: Vuc Caragicî și Dosoftei Obradovicî. Și în Belgrad se păstrează încă umila casă în care Dosoftei a trăit, o casă cum sînt casele de la noi pe la 1830, acoperită cu țiglă, cu ogeacurile mari, cu pridvorul liber, cu

ferestre mari deschise. Noi n'avem nici corespondența lui Alecsandri, nici pe a lui Eminescu, în întregime. Corespondența lui Vuc Caragicî și a lui Dosoftei Obradovicî, acești doi mari oameni ai Serbiei, se tipărește acum la Belgrad.

Se discută azi, cu intențiunile cele mai bune — cine nu are intențiuni bune în Țara Românească? — valoarea politică a omului care știe să cetească și să scrie, a omului care a făcut patru clase de școală populară și care a rămas cu talentul de a iscăli, până ce se uită și acest talent. Evident că acel ce are cunoștințele acestea e mult superior cui nu le are. Într'o familie, bătrînul, om foarte cuminte, care știe ce este satul lui, n'o să voteze, iar fiul, care a ieșit abia de pe băncile școlii, cu cunoștințele ce le dă un certificat de patru clase, merită să fie cetățean al României. Mare lucru deosebirea aceasta între acel care știe să cetească, dar nu cetește, și între acel care nu cetește fiindcă nu știe să cetească! Cred că acela care nu cetește, de și știe, stă puțin mai jos decît acela care nu cetește numai pentru că nu știe să cetească. Dar să admitem că toți oamenii în Țara Românească ar ști să cetească; atunci s'ar pune o teribilă întrebare: *ce să cetească acești oameni?*

Gazetele noastre? Mulțămesc! Este de ajuns că le au cei din orașe. Să cetească ultima eflorescență a doctrinelor artistice occidentale în

poesia noastră cea mai recentă? Nu înțelege nimeni nimic! Să cetească operele de știință făcute pentru clasele de sus? Știința nu se popularizează în această țară. De ce? De multe ori nu este nevoie nici cealaltă știință s'o facem noi. Decît s'o facem pe românește, o luăm de-a dreptul din modelele ce ni vin de la Paris. O largă operă de cultură pentru sătenii, în sensul de cartea pusă la îndemîna sătenilor, n'a fost întreprinsă la noi decît pe la 1850, pe vremea lui Costachi Negruți, care scotea acea admirabilă „Foaie sătească“ ce constituia de sigur un minunat mijloc de educație pentru mințile puțin deprinse cu cultura. De atunci totul s'a făcut pentru cei de sus.

Ei bine, în Serbia, și pentru Sîrbiî din regat, și pentru cei din Bosnia și Herțegovina, cari trebuie să fie pregătiți sufletește pentru ceasul care va veni, cînd va voi el, și pentru unii și pentru alții decî, există societatea „Srpsca Cnjevna Zadruga“, care tipărește în 20.000 de exemplare operele cele mai însemnate din literatura sîrbească. Jumătate din aceste volume se desfac în Bosnia și Herțegovina. Cărțile acestea, foarte frumos legate, se găsesc pretutindeni, și societatea are de multă vreme casa ei proprie, — nu un palat, dar o casă foarte încăpătoare, foarte solidă, unde se tipăresc aceste lucrări. Și am întilnit un coleg al mieu din Belgrad care are o librărie-tipografie,

profesorul Stanoievici ; i-am spus că am și eu o tipografie. Mă întreba cu ce o întrețin ? I-am spus : cu leafa mea, cu tot ce câștig, de și nu sînt ale mele editura și tipografia, ci ale unei societăți pe acțiuni, care nu se interesează. El mi-a răspuns că la ei nu e așa, că și el are o tipografie, ba chiar și o librărie, și nu se plînge, pentru că se câștigă.

Maî mult din trei șferturi din ce se cetește în Serbia este literatură sîrbească. Și literatura care se cetește este o literatură desvoltată din literatura sîrbească populară, o literatură scrisă ca să se întoarcă înapoi în sufletul poporului sîrbesc, de unde a pornit acea inspirație care a dat cele d'întăiu manifestări literare în primele decenii ale veacului al XIX-lea.

Aceasta este o viață sănătoasă. Că n'o fi strălucitoare, se poate. Că n'o fi imposantă pentru un străin, n'o tăgăduiesc, dar este o viață sănătoasă. Și ce nu se poate desvolta din sănătatea trupească și sufletească a unei națiuni ?

Dar am mai văzut ceva : între dovezile de amabilitate ce mi s'aun dat cît am stat la Belgrad și pe care în destul de largă parte n'aveam prin ce să le merit, a fost și aceia de a mă invita la o represintație de operă națională. Mărturisesc că m'am dus cu oarecare teamă, căci îmi ziceam : cine știe cum o fi, și-mi era teamă ca nu cumva să zîmbesc și să-i ating. Ei bine, am ascultat

până la sfîrșit, și a fost foarte convenabil. Erau glasuri femeiești care cîntau cum trebuie și erau coruri disciplinate, era un ansamblu satisfăcător, —întru cît, bine înțeles, mă pot pricepe. Am văzut operă și aiurea, și mi s'a părut că aceasta este destul de bună. Decorurile erau mediocre, foaietul grozav. Dar ce are a face ! Era operă sîrbească, cu artiști sîrbi născuți acolo, rămași acolo. Statul recunoaște talentele și le păstrează, pe cînd noi sărăcia noastră culturală o aruncăm în largul Europei ; noi dăm cîntăreți la Berlin și Londra, dăm bărbați de știință laboratoriiilor din Paris și alte părți. Îndată ce simte cineva puține aripă, se duce. Puterile care sînt acolo, se recunosc, și, al doilea, toate puterile acestea se simt datoare să rămînă acolo, în împrejurările cele mai modeste, fără marea reclamă pe care o poate căpăta un artist într'o țară de cultură mare, fără veniturile mari de care se poate împărtăși acolo.

Dar ceva mai înduioșător decît aceasta, era calitatea publicului care asista. Acest public, foarte respectuos, asculta cu evlavie, și simția cum bunătatea pe care o desface orice artă superioară străbate aceste suflete și le transformă. Acest public era format din mici negustori și meșteri și din țeranî. Și să fi văzut cum la sfîrșit plecau acești oameni... Și nu era spectacolul gratuit, ci cu prețuri, dacă nu mari, dar simți-

toare. M'am întrebat atîta : *cînd* vom ajunge și noi să vedem așa ceva ?

Deci aveam dreptate cînd ziceam că poporul sîrbesc merită să fie cunoscut în elementul acela de originalitate, care este viața sa țerănească dezvoltată normal prin manifestările deosebite ale vieții publice, în care acest element esențial are prilejul de a se afirma.

* * *

Mă opresc aici, pentru a mă întoarce acum către noi.

Noi avem o clasă dominantă inteligentă : nu pot să existe tradițiuni seculare, tradițiuni de sute de ani, în care să nu se cuprindă comori morale pentru o națiune. Avem o țară care de la un capăt la altul e plină de amintirile unui trecut mai glorios supt raportul cultural decît chiar cum este supt raportul militar, — fiecare biserică de sat veche, păstrată în aspectul ei autentic, poate fi un element de mîndrie pentru noi ca națiune, — avem o tradițiune culturală neîtreruptă, care poate să aibă elemente impunătoare pentru oricare din vecinii noștri. Sîntem o rasă binecuvîntată, trăind pe un pămînt, de care s'a arătat vrednică prin muncă și răbdare, și care totdeauna poate să servească de model oricărui din cei ce o încunjură. Nu tăgăduiesc nimic din această avere națională. Dar oamenii cuminți nu

vorbesc în fiecare zi de meritele lor, ci amintesc de mai multe ori pe zi de defectele lor și, oriunde pot vedea mijloace de a le corecta, ei aleargă cu dragă inimă.

Aceasta este datoria noastră.

NOTE DIN SERBIA.

NOTE DIN SERBIA.

Trebuie să fie la noi multă holeră sau în Ungaria nu puțină prostie. Gara din Orșova e scaldată în zămurii desinfectante, în care ni se înmoaie ghetetele, și o stropitoare mare de grădină, ținută solemn de un funcționar care știe că de la dînsul atîrnă sănătatea Ungariei întregi, umezește partea întoarsă către el din pardesiurile, paltoanele, blănille, cojoacele și zdrențele călătorilor.

În foi se poate ceti că la o nuntă de prin Becicherec aū murit doi-trei nuntași, oameni suptiri și bogați. Greșeala sistemului stă într'aceia că: 1) Nu toți călătorii se întorc ca să li se umezească și partea cealaltă a pardesiului, paltonului, etc. și 2) Locuitorii înșii nu sînt trimiși la Orșova pentru a fi supuși la această operație.

Revisia pașapoartelor se face aproape cu amabilitate. Vechiul prieten Pătèra, care m'a trimis înapoi la Virciorova pentru că pașaportul ex-

pirase, n'a lăsat urmași vrednici de dînsul. Ca să verific, scosesem pe lîngă pașaportul bun unul expirat, să văd dacă mi se va indica drumul către graniță. Ei bine, ați crede?, era... să mi-l vizeze...

Și acuma, în noaptea târzie, pe o șosea admirabilă, cu care contrastează rîpele de către Dunăre, trecem în bătaia unui rece vînt umed, avînd ca tovarăș pe un „beamter“, care samănă să fie Romîn, dar al cărui graiŭ ar putea da un mic dicționar dialectal de conversație oficială. Bietul vameș e nemulțămît că superiorii au lefi mari și paltoane groase, iar pe bietul de dînsul îl ling iepurii în tunica de postav fin cu vipuș-cile verzi...

Vaporul spre Belgrad așteaptă cu mașinile supt presiune, dar ceața dunăreană îl va opri multă vreme încă. La trezire în cabina încălzită ca o baie de aburi ochii mi se opresc asupra unui cheiŭ trist, cu case greoaie, pe care se suie u-mezeala și le dărîmă. Fetițe de școală se stre-coară zgribulite spre ulițele ce se ridică la deal.

E... Orșova.

*

Același lung drum pe apele largi, de-o parte cu satele bănățene, de clădiri masive, strînse laolaltă, dar nu și frumos orînduite, cu clopot-nițele greoaie, cu debarcaderele pline de țeranî

cu căciulă și de neveste cu frumoase oprege roșii; cîte un taraf de lăutari în drumul spre o nuntă de chiaburi se suie pe bord între două stații și ni zice cîntece românești, amestecînd, de dragul coroanelor de argint, „Deșteaptă-te Romîne“ în potpuriuri ciudate. De alta, stîncă goală, malul de lut închis cu păduri, șuvița de țerm fără drum în fața minunatei șosele széchényiane, pescarii ce-și așteaptă vînatul, lucrătorii minelor de cărbuni, ale căror furnale înnalte fumegă. Odată numai răsare lîngă o biserică mareața clădire cu mai multe rînduri a unei mănăstiri, a unei școli, într'o localitate de case mici, cu vaste livezi. E noapte adîncă la trecerea înaintea ruinelor Semendriei.

*

În sfîrșit Belgradul. Dar nu vom debarca acolo. E holeră. Parcă întreg regatul biruitorilor de la Cumanovo ar fi numai un imens lazaret, un lagăr de osîndiți la moarte, cari cad pe drumuri cu grămezile, și aceasta în fața unei țeri unde stricta pază a tuturor regulilor de igienă împiedecă absolut pătrunderea celui mai fraged microb al molimei celei mai slabe. Nici la un port sîrbesc nu se oprește corabia regală ungară. Și deci, cu certificatele de sănătate în buzunar, ne vom coborî la Semlin.

Dar cu aceasta nu s'aû înlăturat toate greutatețile. Cînd și cum vom putea trece dincolo: cu

trenul de acum, 3 oare dimineăta, cu cel din ziuă, cu vaporul de 10, cu vre-o luntre trimeasă caritabil de dincolo? Și mai ales cum vom duce clopotul, clopotul lui Caragheorghe, merit regelui Petru, — clopot care așteaptă la magaziile vămiî supt paza atîtor „nemleheturi“, încît desperăm a le înlătura? Intervenția unui biet slujbaș român, care-și aduce aminte că a cetit ceva despre mine în foile ungurești, n'ajută prea mult; regulamentul zice că o marfă expediată la o destinație oarecare nu poate fi oprită în drum de către destinatar. Dar clopotul e pentru Belgrad și, fiind acolo holera...

În sfirșit ne hotărîm a părăsi clopotul în seama oficialității din Belgrad, care va veni mîne după dînsul, și luăm, după o nouă cercetare a pașapoartelor și un nou certificat de sănătate... provisorie, cel d'întăiū tren. E marele Internațional spre Constantinopol. Dar, bine înțeles, el nu vine de departe. Aceasta din cauza holerei. E format aici și se compune din vagoane de clasa a III-a, spălate, stropite, unse, așa cum se cuvine pentru a se apăra țara, nu de contagiunea noastră, cari avem bilete de sănătate... provisorie, ci de contagiunea cui ar putea veni, cu boala în intestine, de la Belgrad, la întorsul vagoanelor. Ca un misterios adaus de precauțiune, nu se aprinde altă lumină decît a opaițului din cutiuța de de-asupra ușii, care-și lungește flacăra și și-o zbate mai

rău decît un agonisant. Curaj i-ar trebui holerei să pătrundă în acest fund de umbră în care se poartă, țacănind din clește, ca o neîndurată Parcă, stafia sanitară a conductorului croat... Cu alaiul acesta a venit d. Pașici de la București și însuși Ugron, ministrul chesaro-crăiesc, de la Pesta... Numai prințul Alexandru și-a putut păstra vagonul de clasa I-iū, despre care nu se spune dacă a trebuit să și-l cumpere...

Ne coborîm în Gara din Belgrad cu femeile îmbrobodite care aduc în țara zarzavatului ceapa și varza de peste Sava. Umplu tot localul cu zarva și mirezmele lor vegetale și animale. Le lasă să treacă vameșul cu căutătura cruntă ca a unui ostaș, și ele se opresc respectuoase numai înaintea funcționarului tînăr, cu fața palidă și coapsa sfărîmată de glonte, care e pentru noi cea d'întăiu amintire a războiului în aceasta țară care a pierdut atîția oameni, dar care nu-și arată pierderile.

*

Edilitatea Belgradului lucrează mult și, cu străzile largi, cu grilajele de fier, cu pavagele nouă la care sînt ocupați lucrătorii cu sutele, centrul e foarte simțitor transformat, în dauna vechiului pitoresc al caselor turcești din paiantă rotunzită, cu balcon spre stradă, cu coperișul ale căruia olane se ascund de mult supt mușchiul anilor îngrămădiți. Aici însă vechile lăcașuri au rămas încă. Și

privirile pătrund în cafenele populare care-și urmează până în zorii de ziuă zarva jucătorilor de cărți și de zaruri, cari invadează apoi strada.

*

E Duminică, și oastea se primblă. E mîndră oastea biruinței întreite. Ofițeri turnați în hainelor de paradă, soldați siguri de dînșii. Fețele supte ale răniților lipsesc. Sînt mai toți pe acasă. Doar cîteva capete palide de mai răsar la fereștile scolii mari de lîngă catedrală.

Dar acest război trăiește în fiecare manifestare a vieții publice. În marile cafenele de modă ungurească sau rusească, unde se cetesc ziarele locale, mici și foarte slabe, unde se aruncă norocul cărților și unde se dau toate întîlnirile, de atita lume — aici, ca în vecina Austro-Ungarie, cafeneaua e un important organ al vieții publice, și nu cafeneaua unui club, unei coterii, unei clase, ci cafeneaua oricui —, se strecoară vînzătorii de cărți postale cu scene de luptă, de biruințe, de alaiuri, de intrări triumfale: Turci căzuți pe cîmpiile goi de toamnă, Prințul Moștenitor salutînd rămășițele vitejilor învinși, fruntași ai asaltului, distinși cu decorații de Țarul bulgar, atunci prieten și „frate“, sentinele înnomolite în zăpadă supt zidurile Adrianopolei, rabini — editorul nu-și uită pe ai săi, cari sînt aici puțin și oamenii de ispravă (poate trebuie să scriu: puțin, *decî* oameni de ispravă) — ținînd

discursuri de bună venire victorioșilor, regele bătrîn puind medalia de bravură pe pieptul fiului său.

Și aceia cu cari vorbești aũ fost mai totdeauna ei înșiși marturi ai acestor lucruri neașteptate și mari, pe care n'a venit încă vremea să le putem judeca după cuviință. Prietenul Radonić a fost censor militar efectiv — căci acolo nici nu s'a ars corespondența, plină de atîta durere, nici n'a fost lăsată a trece fără supraveghere — și are mîna bolnavă, colegul Georgević se gătește a-și căuta la băi reumatismul pe care nu-l avea înaintea.

Dacă s'ar crede însă că din aceste amintiri puternice, din conștiința ajutorului ce a dat fiecare se desfac porniri de grandomanie, de laudă pentru sine, de înjosire pentru dușman, ar fi o înșelare. De Bulgari nu ni s'a vorbit rău nicăiri, ci s'aũ criticat numai păcatele clasei lor dominante; altfel toți recunosc că vecinii sînt oameni harnici și viteji. Cu Turcii procesul s'a încheiat pentru totdeauna (la o anticvãrie gãsesc între filele memoriilor bãtrînului Alexandre Dumas carta de vizitã a unui ofițer, a unui beiu, cãzut poate). Spre viitor se uitã cu un simț de mare rãspundere, de serioasã primejdie, de nevoia unei îndreptãri radicale a lucrurilor care nu merg bine.

Și muncesc. Această muncă se vede pretutindeni. Pe ministrul de Instrucție Publică, fostul profesor de Universitate Liuba Iovanovici, care-și duce dorul catedrei, un Dalmatin foarte simpatice și amabil, îl găsesc Dumineca, la amiazi, în Ministeriul său care se reînnoiește „secesionist“, lucrînd. Trebuie organizate școlile din noua provincie cîștigată prin război, provincie mare cît toată Serbia veche, și mi se spune că, de și puterile sînt așa de puține, lecțiile aș și început pretutindeni. Școlile din Belgrad, cu toată holera, aș început normal și numai, în aula gimnasiilor, zăbrance negre și flori încunjură chipurile profesorilor cari lipsesc pentru că acolo în Noua Serbie îi acopere țerna frămîntată în singele lor. La Universitate se țin lecțiile încă de mult. Și sînt studenți, chiar după ce secerea morții a trecut și prin această sămănătură tînără. Cum s'ar putea să fie altfel, cînd, pe lîngă maestrul, și în organizație, care e Cvijic, sînt șese docenți pentru folclor, etnografie și tot ce se ține de studiul aceluï pămînt balcanic pe care, vale de vale, l-a cercetat atîția ani, el și școlarii lui? Pentru ce alta s'ar da pe an miș de dinari ca să fie ținute în curent, până la cele din urmă publicații, bibliotecile seminariilor de istorie, care la noi nici de nume nu există?

Și Academia și-a făcut datoria, cu toate că

mulți din cei cari au scris pentru ca toate colecțiile — cea de documente, *Spomenic*, revista, *Glas*, cea de etnografie, publicațiile feluritelor fonduri, împodobite cu chipurile donatorilor — să iasă ca în anii normali, au avut dese ori lacrimi în vârful genelor. Și, în aceste înguste încăperi, cu chipuri de binefăcători în părete — nu lipsește, și ce frumos e că nu lipsește!, nici al lui Milan, nici al jertfitului Alexandru —, pline de o lume amestecată, în care erau, și nu pentru situația lor socială, ci pentru lucrările lor literare și științifice, atîția foști preșidenți ai Consiliului, și miniștri (președintele, venerabilul Stoian Novacovicî, a fost prim-ministru, și, ieri, stătea în fruntea delegaților sîrbești la Londra pentru pace, iar în ranguri se vedea harnicul istoriograf care e d. Vladan Gheorghevicî, deși a fost, și el, prim-ministru), am fost prins de înduioșarea cu care totdeauna ești dator să urmărești lucrurile mari, făcute cu pietate, cu sacrificiu, cu abnegație, cu iubire, în ciuda mijloacelor puține.

Vrei să constăți aceasta și aiurea? Uită-te numai împrejur!

Sîrbiî au unul din cele mai interesante Musee etnografice și de sigur cel mai interesant din Balcani. Nu credeți, bine înțeles, că e o mare clădire, cu săli luxoase, cu stucaturî, marmure și aurituri. Ca pentru atîtea alte clădiri, s'a găsit

un donator, din burghesia mai înstărită, care s'a simțit dator să folosească nației sale cu o parte din averea ce va lăsa după dînsul. În aceste joase odăi neîncăpătoare, un funcționar puțin plătit, simplu profesor de liceu, dar mai mulțămît decît dacă ar primi cea mai mare leafă și ar purta titlul cel mai strălucitor, cunoaște povestea oricăreia din piesele pe care le expune metodic și le păstrează cu grijă părintească. Din toate părțile Serbiei, așa de amănunțit și de exact descrisă în lucrările d-lui Cvijic, din provinciile vecine ale Turciei, care firește nu favoriza acest export pentru știință, el a strîns an de an materialele care formează astăzi o colecție de care poate fi mîndru. Dacă ar vedea-o mai mulți, de la noi, poate s'ar pronunța un îndemn spre a ni face, și în această privință, o datorie pe care am neglijat-o prea mult.

Museul nu e de alminteri izolat. Îi corespunde o stare de spirit generală, de iubire pentru tot ce e în legătură cu arta populară. La noua clădire a Ministeriului de Instrucție, la Teatrul Național și se va atrage atenția asupra ornamentelor de pictură decorativă împrumutate stilului național (care, de fapt, nu e esențial deosebit de al nostru, făcînd parte, ca și acesta, din vechea moștenire de cultură traco-ilirică). Sînt case, ca a d-lui Cvijic, care nu cuprind nimic — pînă la

policandre, la scaunele și mesele sufrageriei — care să nu fie lucrat, cu cea mai mare îngrijire, după iubitele modele populare, și aici nu e opera unui diletant, pasionat, în bogăția lui, de lucruri curioase, pe care nu le aŭ alții, ci de nevoia sufletească a unui mare învățat, care e și un mare iubitor al țerii sale și al neamului său, de a trăi în atmosfera națională care corespunde preocupățiilor sale științifice permanente, ca și sentimentelor sale predominitoare.

Mai bine cunoscute, covoarele de Pirot, așa de frumoase, de ieftene — relativ —, de cinstit și solid lucrate, ar putea formă un notabil articol de export. Statul n'a lăsat aici unor societăți particulare, mai mult saŭ mai puțin capabile de dezvoltare, sarcina de a organiza și comercializa produsele artei populare, ci el a adoptat-o, a tutelat-o a făcut-o să înainteze. Desemnurile se fixează de artiști, himiști hotărăsc colorile, contabilii determină prețurile; un mare deposit oficial primește la Belgrad mărfurile: marile scoarțe, micile pătrate de acoperit mesuțele; de aici se face apoi răspîndirea la magazinele obișnuite.

Cartea poporului merge lîngă arta poporului. Se alege ce e mai bun în cîntec, în povestire, pentru a se tipări în 20.000 de exemplare care se împart celor 20.000 de subscriitori. Jumătate din ei sînt în Bosnia și Herțegovina, în provin-

ciile „neliberate“, unde se pregătește astfel terenul pentru ce trebuie să fie în viitor.

În jurul tuturor instituțiilor se observă de alminterea această admirabilă concentrare națională, care înlătură efectele rele ale rivalităților personale și insuficiențelor de pregătire, ale corupției intrate într-o clasă dominantă improvisată. Am asistat la o reprezentație de operă pe care nu voi uita-o ușor. Artiștii naționali, rău plătiți, cîntău înaintea unui public în mare parte alcătuit din poporul care la noi nici nu îndrăznește a se apropia măcar de luxoasele așezăminte ale culturii oficiale.

*

Odată ce *acești* oameni predomină, se înțelege ușor cum de nu se rușinează nimeni de a nu fi mai bogat decît situația sa materială, decît averea pe care și-a agonisit-o.

Pleacă puțin capul ca să întri în casa marelui erudit și a fruntașului om politic care e Stoian Novacovicî, casă plină de atîtea amintiri proprii și de acelea pe care le-a putut strînge în jurul lui istoricul. Această interesantă mobilă, mai de gust decît modernitățile de astăzi, aceste gravuri și portrete rare, nu se întîlnesc la noi decît în acele case de țară în care de mulți ani n'aū mai intrat „boierii“, mutați undeva prin străinătate. Și acea bună datină a dulceților, păs-

trată aici așa cum mi-o amintesc eu din anii copilăriei mele...

Părinții săraci, simpli nu se ascund aici. La intrarea în casa profesorului de Universitate, tatăl bătrîn, așa de mîndru — se vede, — de situația fiului, îți deschide ușa. Aiurea mama poartă încă vechiul fes turcesc al tîrgovețelor din Belgradul Pașalelor.

*

Curtea a căutat, firește, supt Obrenović ca și supt Caragheorghević, să se îndrepte după regulile generale care hotărăsc traiul regilor și principilor. Dar n'a izbutit, n'a vrut să izbutească prea mult în această privință.

Cîteva decenii, Miloș a fost mai mult decît tiranul, a fost *stăpînul* poporului său — cutare portret îl represintă ca pe un Pașă, purtînd turbanul în jurul pătratului cap energic, în care este o proporție aproape napoleoniană. Uitați-vă acum la odaia lui de petrecere și de zăcere în ultimele luni, așa cum a fost strămutată din Topcider la Museul din Belgrad, din porunca regelui Petru, dușmanul ereditar al familiei lui. Iată asprii lui ciorapi de lînă groasă, cămășile lui de pînză orientală, patul lui simplu ca al unui sătean chiabur, iată naivele icoane ce atîrnău pe părății odăii în care i s'au închis ochii, iată instrumentul primitiv, de fabricație proprie, cu care izgonia muștele. Nu, acest mare

om puternic, acest bogătaş cu atâtea moșii dincoace de Dunăre, acest principe primit la Curțile vecine, acest musafir al Sultanului, „Împăratul“ său, nu rămăsese necredincios originilor sale.

La Museul de pictură, pe lângă tablouri bune, frumoase, care înfățișează ridicarea de arme de la Topola ori încoronarea, în cel mai splendid decor medieval, a Țarului Dușan, se văd soția lui Caragheorghe, a lui Miloș — vestita Liubița — îmbrăcate și îmbrobodite ca femeile bătrîne din mahalalele noastre de azi, cu tulpanul și scurteica înflorită. Până la Mihail, în uniforma lui europeană, până la mîndra lui princesă maghiară, Iulia Hunyady, această strînsă legătură cu viața populară s'a păstrat de cele două dinastii.

Într'un mare palat de piatră — vechiul conac sîngeros a dispărut, și o brazdă de flori s'a așezat pe temeliile lui — locuiește regele Petru, nepotul lui Caragheorghe. Lacheii în roșu mobilează vestibulul în zilele de recepție; un grup de ofițeri aleși se îmbulzește între coloane; o splendidă scară de lemn sculptat duce la al doilea etagiu; în grele cadre de aur atîrnă chipuri scumpe de familie. Orchestra Curții cîntă oaspeților strînși la masa regală.

Dar, cînd bătrînul suveran victorios se amestecă după masă între ai săi, domnește patriar-

calismul cel mai desăvârșit. Îl știe pe fiecare, îi vorbește despre lucrurile ce-î sînt scumpe, se întristează de întristările și se bucură de bucuriile lui.

Și fiul său Gheorghe mergea să dejuneze la prietenii din oraș, iar acum își face simpla datorie de ofițer la regimentul său. Cînd Alexandru Caragheorghevicî va fi rege, camaraderia războiului din 1913 nu va fi uitată.

UN DRUM DE CULTURĂ ȘI ÎNFRĂȚIRE
LA BELGRAD.

I.

După telegrama Agenției Romîne:

Belgrad, 10 Novembre. — Regele Petru a primit în audiență la amiazi pe profesorul N. Iorga și pe dd. Carianopol și Gioroceanu, episcopii ai așezămîntului Madona Dudu, veniți ca să ofere clopotul lui Caragheorghe, întemeietorul dinastiei actuale sîrbești, găsit la Craiova cu prilejul dărîmării bisericii Madona-Dudu.

Regele li-a adresat cele mai călduroase mulțămiri și li-a anunțat că are de gînd să ofere un nou clopot, turnat la Craguievaț, bisericii din Craiova.

După audiență regele a reținut la dejun toată delegația. Erau invitați de o potrivă academicienii și profesorii universitari sîrbi. După dejun invitații au admirat clopotul, așezat în curtea Palatului.

Regele Petru a conferit d-lui N. Iorga insignele de mare-ofițer al Ordinului Sf. Sava și d-lor Carianopol și Gioroceanu insignele de comandor al aceluiași Ordin (decorația va fi trimeasă și

d-lui profesor Șt. Ciuceanu, autorul descoperirii, care n'a putut fi de față. — N. R.).

La 3 oare după amiazi, o ședință solemnă a avut loc la Academia de Științe în onoarea profesorului Iorga, membru corespondent al ei din 1908, care a ținut o conferință în limba franceză despre relațiile dintre Serbia și România în cursul secolelor. Conferința a durat o oară și jumătate. Printre asistenți se remarcă dd. Pașici, președinte al Consiliului, Liuba Iovanovică, ministru al Instrucției Publice, d. Filaliti, ministru al României, ministrul Belgiei și numeroase notabilități.

Președintele Academiei, d. Stoian Novacovică, a mulțămît profesorului Iorga pentru conferința sa și a exprimat dorința de a vedea ca lucrul comun să continue între Academiile României și Serbiei.

A doua zi, la oarele 4, în sala Gimnasiului I, d. N. Iorga a ținut, — după dorința colegilor săi sîrbi, — o a doua conferință, în limba franceză, despre cauzele catastrofei Imperiului Otoman. Seara, un banchet a fost oterit de ministrul de Instrucție și de profesorii universitari delegațiunii, care a luat parte la două reprezentații de teatru.

A treia zi, dejunul a fost luat la Legația României, între comesenii fiind d. Pașici și doamna, și d. Svilocosică, secretariu al Legației Serbiei la

București, care a întovărășit în tot timpul pe delegați.

II.

Din „Universul“:

Nu este numai o întâmplare că tocmai acum o delegațiune românească împlinește o misiune de prietenie și de apropiere la Belgrad, unde e obiectul unei atențiuni și manifestări de simpatie dintre cele mai vorbitoare. Ocasiunea, fără a fi căutată într'adins, s'a nemerit însă ca o urmare a inaugurării de curînd a unor raporturi de mai strînsă bună înțelegere și prietenie între țara noastră și regatul Serbiei; — de aceea forma în care se face această manifestare ne importă mai puțin decît faptul că se face.

E îmbucurător iarăși că în fruntea delegației românești se află un învățător al nostru care și-a cîștigat merite și pentru istoria popoarelor balcanice și afară de această a fost în totdeauna un propovăduitor al apropierii noastre de acele popoare. D. profesor N. Iorga este, în același timp, întemeietorul unui Institut de studii sud-est-europene, a cărui menire de asemenea n'are să fie străină de acele năzuinți de apropiere.

Cu puțin mai înainte am avut și în Grecia manifestări de prietenie și recunoștință față de România, — și acestea au venit de asemenea

ca să accentueze orientări nouă și să deschidă alte perspective asupra viitorului relațiilor dintre Statele sud-ost-europene decît aũ fost și aũ putut să fie acelea din trecut, cînd Statele balcanice creștine erau mult mai strîmtoare în niște granițe ce erau departe de a satisface dreptele și fireștile lor aspirații de unitate națională.

Schimbările minunate din Balcani, la care nu puțin am contribuit și noi cu voința și cu puterea noastră, nu se pot opri de acuma: ele necesitează o consecvență care nu poate să meargă decît în direcțiunea strîngerii tot mai intime de raporturi.

E vorba, tot acuma, de o convenție care să ne apropie mai mult de Peninsula Balcanică prin o reformă de tarife postale, înmulțire de linii telegrafice și alte ușurări de comunicații, toate premergătoare aceleia, fundamentale, a construirii unor nouă poduri peste Dunăre după care în chip firesc va avea să urmeze strînsa apropiere economică dintre noi și vecinii noștri de la Sud.

Toată această înțeleaptă și sistematică lucrare are să ne bucure cu atît mai mult, cu cît trebuie să apară oricui firesc și indicat ca o apropiere mai strînsă între *unele* din Statele sud-ost-europene să atragă cu timpul, și poate foarte curînd, în același cerc de bună înțelegere și pe celelalte, pe acelea care se țin încă mai la o

parte, avînd motive de nemulțămire, cum de altfel este inevitabil cu prilejul unor prefaceri atît de întinse cum aũ fost acestea din urmă din Peninsula Balcanică.

De și se arată și manifestări pesimiste, — noi credem însă că, socotind cu inexorabilul raporturilor de vecinătate dintre niște State ce aũ să se pună de acuma cu tot dinadinsul pe munca internei consolidări, niciun optimism sănătos n'are să ni apară cu totul nejustificat.

III.

Cuvîntări ținute la masa dată de Ministeriul de Instrucție Publică și profesorii universitari din Belgrad.

CUVÎNTAREA D-LUI PROFESOR N. VULICI.

Prea stimate d-le profesor,

Permite-mi, în numele colegilor miei și în numele meu propriu, a-ți adresă cîteva cuvinte de înaltă stimă și prețuire. Ne bucurăm din toată inima de visita d-tale și ni face o mare onoare că te avem în mijlocul nostru. E o adevărată bucurie pentru oamenii cari se ocupă cu știința a fi împreună cu un învățat de rangul d-tale, de talentul d-tale, de erudiția d-tale și de puterea d-tale de muncă, dar mai ales pentru aceia cari

se îngrijesc de aceeași știință. Meritele d-tale pentru istorie, care întîmpină o înaltă prețuire la tovarășii de specialitate, și nu sînt necunoscute nici unor cercuri mai largi, ți-aŭ cîștigat, preastimate d-le profesor, în inimile noastre călduroase simpatii, și sîntem mîndri că ești oaspetele nostru. Bucuria noastră va fi însă și mai mare dacă și d-ta vei fi mulțămît cu petrecerea în Serbia și dacă vei duce din țara noastră amintiri plăcute în patria d-tale. Rămîie această seară de veșnică bună amintire pentru d-ta, cum va rămînea pentru noi. Și sperăm că ea va însemna începutul unei întreprinderi mari și foarte binefăcătoare pentru Romîni și pentru Sîrbi, începutul apropierii științifice a celor două națiuni prietene. Să trăiești!

CUVÎNTAREA D-LUI N. IORGA.

Domnule ministru și scumpi colegi,

O amintire istorică rătăcită pe pămînt românesc se întoarce în țara sa.

Ea a părăsit acum o sută de ani Serbia, unde nu era altă libertate decît a unei trupe de țerani răsculați împotriva arbitrariului, alt mijloc de apărare decît pușca haiducului, altă civilizație decît a cucernicilor călugări și a modeștilor învățători de sate, alt ideal decît o administrație mai blîndă din partea unui stăpîn străin mai milos.

Clopotul lui Caragheorghe a tăcut de atunci, și în aierul mai liber al țărilor românești de la Dunăre el a făcut să se audă pentru întâiași dată glasul său, în care se amesteca tristețea exilului, desoperarea unei cauze pierdute.

El se întoarce ca să găsească o puternică țară de democrație rurală, gata de toate isprăvile, un regat a cărui coroană e aureolată de glorie, o onoare națională făcută mai vie încă prin cea mai uimitoare din revanșele istorice, o civilizație care întinde binefacerile sale asupra unui întreg popor mîndru de tradițiile sale, un ideal politic care nu cunoaște alte hotare decît acelea ale dreptului veșnic al popoarelor.

El va suna decî imnuri de recunoștință pentru voința supremă prin care aceste lucruri mari s'au îndeplinit, și cenușa morților din Topola va tresări.

Domnule ministru și scumpi colegi,

România a păstrat totdeauna ca un scump deposit tot ce i-a încredințat națiunile surori, și ea e fericită că le poate da înapoi la ceasul lor. Ea adaugă dorinți care corespund la toate tradițiile ei.

Sînt dorințele unui viitor tot mai fericit, ale unei civilizații tot mai înfloritoare, ale unei desveliri depline a tuturor speranțelor.

Ea nu vede însăși garanții pentru prezentul

eî, sprijin pentru aspirațiile ei decît în acea concordie fecundă a tuturor popoarelor Dunării și Balcanului, care, plecînd de la depărtatele origini traco-ilirice, aû trecut prin aceeași influență politică romană și bizantină, aû suferit aceeași soartă după cucerirea otomană și aû reunit aceleași silințe către libertate.

Onorîndu-se că a fost timp de patru sute de ani refugiul întregii civilizații religioase, artistice și literare a Sud-Ostului european, că a scăpat de ruina desăvîrșită oamenii și lucrurile învinșilor cari nu și-aû păstrat autonomia, că a răsîndit din bielsug roadele muncii sale ca să sprijine Biserica ortodoxă în luptă pentru existența ei, că a urmat în toate sensurile tradiția imperială creștină, că a favorisat prin toate mijloacele ei înflorirea unei ere nouă, România înțelege să rămîie — îndrăznesc a o spune, de și sînt departe de lumea oficială — sprijinul nezguduit al dreptății și instrumentul efectiv al acelei concordii în care stă independența noastră de astăzi și speranțele noastre de mîne¹.

¹ **Monsieur le Ministre et chers collègues,**

Un souvenir historique égaré sur terre roumaine revient dans sa patrie.

Il a quitté il y a cent ans la Serbie, où il n'y avait pas d'autre liberté que celle d'une troupe de paysans révoltés contre l'arbitraire, d'autre moyen de défense que le fusil du haïdouk, d'autre civilisation que celle des pieux moi-

nes et des modestes maîtres d'école, d'autre idéal qu'une administration plus indulgente de la part d'un maître étranger plus miséricordieux.

La cloche de Carageorges s'est donc tue alors, et dans l'air plus libre des pays roumains du Danube elle a fait entendre pour la première fois son glas, dans lequel se mêlait le tristesse de l'exil, le désespoir d'une cause perdue.

Elle revient pour trouver un puissant pays de démocratie rurale prêt à tous les sacrifices et capable de tous les exploits, un royaume dont la couronne est auréolée de gloire, un honneur national ravivé par la plus étonnante des revanches historiques, une civilisation qui étend ses bienfaits sur tout un peuple fier de ses traditions, un idéal politique qui ne connaît pas d'autres bornes que celles du droit éternel des peuples.

Elle sonnera donc des hymnes de reconnaissance pour la volonté suprême par laquelle ces grandes choses se sont accomplies, et les cendres des morts de Topola en tressailliront.

Monsieur le ministre et chers collègues,

La Roumanie a conservé toujours comme un précieux dépôt tout ce que lui ont confié les nations soeurs, et elle est heureuse de pouvoir les rendre à leur heure.

Elle y ajoute des vœux qui correspondent à toutes ses traditions.

Ce sont des vœux d'un avenir toujours plus heureux, d'une civilisation toujours plus florissante, d'un épanouissement complet de toutes les espérances.

Elle ne voit elle-même des garanties pour son présent, un appui pour ses aspirations que dans cette concorde féconde de tous les peuples du Danube et du Balkan, qui, partis des lointaines origines thraco-illyriques, ont passé par la même influence politique romaine et byzantine,

ont subi le même sort après la conquête ottomane et ont réuni les mêmes efforts vers la liberté.

S'honorant d'avoir été pendant quatre cents ans le refuge de toute la civilisation religieuse, artistique et littéraire du Sud-Est européen, d'avoir sauvé de la ruine complète les hommes et les choses des vaincus qui n'ont pas conservé leur autonomie, d'avoir largement répandu les fruits de son travail pour soutenir l'Église orthodoxe en lutte pour son existence, d'avoir continué dans tous les sens la tradition impériale chrétienne, d'avoir favorisé de tous ses moyens l'éclosion d'une nouvelle ère, la Roumanie entend rester — j'ose le dire, bien que lointain du monde officiel — l'appui inébranlable de la justice et l'instrument effectif de cette concorde dans laquelle réside son indépendance d'aujourd'hui et ses espérances de demain.

CUPRINSUL

CUPRINSUL

	<u>P a g .</u>
Pagini despre Serbia de azi	3
Note din Serbia	43
Un drum de cultură și înfrățire la Belgrad	61
Cuvîntări ținute la masa dată de Ministeriul de In- strucție Publică și profesorii universitari din Belgrad	67

F. coli 30. VIII. 95